

BIỆN PHÁP KỸ THUẬT SỬ DỤNG CÓ HIỆU QUẢ TRANH ẢNH TRONG DẠY HỌC ĐỊA LÍ

○ THS. NGUYỄN THỊ VIỆT HÀ*

Tranh ảnh địa lí (ĐL) vừa là nội dung vừa là phương tiện không thể thiếu trong dạy học ĐL. Giáo viên (GV) thường sử dụng tranh ảnh như một phương tiện để khai thác hoặc minh họa kiến thức nhằm làm cho bài học trở nên sinh động, thú vị hơn. Tranh ảnh, nếu biết sử dụng đúng trong dạy học sẽ cung cấp nguồn tài nguyên quan trọng giúp học sinh (HS) có khả năng hiểu được không gian, mô hình và tiến trình của các sự vật, hiện tượng ĐL; thu hút HS phân tích các khía cạnh và cách nhìn nhận sự vật hiện tượng thông qua màu sắc, các chi tiết và cách phối trí của bức tranh; HS còn có thể dùng tranh ảnh như một phương tiện để ghi lại các thông tin qua việc tự hoàn thiện các bức vẽ khái quát của chính mình. Việc sử dụng các phương tiện trực quan như các sơ đồ, bản đồ, tranh ảnh... có vai trò quan trọng trong việc hình thành và phát triển cho HS hệ thống các kỹ năng (KN) ĐL. Hiện nay, SGK ĐL các cấp đã chú trọng lựa chọn và sử dụng hệ thống tranh ảnh không chỉ với mục đích minh họa. Tuy nhiên, việc hiểu và sử dụng tranh ảnh như thế nào trong quá trình dạy học của mỗi GV mới quyết định được hiệu quả của chúng trong dạy và học ĐL.

1. Các KN được hình thành và phát triển qua sử dụng tranh ảnh

Tranh ảnh là thành phần cơ bản không thể thiếu được trong dạy học ĐL; nguồn tư liệu thực tế quan trọng trong môi trường lớp học; không chỉ giúp HS thu nhận được kiến thức thông qua chức năng minh họa (dựa vào nhận biết đặc điểm của đối tượng ĐL thể hiện trên bức tranh) mà còn mở ra cơ hội để người học chia sẻ ý kiến, thái độ, khám phá giá trị đối với những vấn đề thể hiện trực tiếp hoặc gián tiếp trong mỗi bức tranh. Các bức tranh sống động, điển hình, được lựa chọn «đắt» với mỗi nội dung học tập còn có khả năng khái quát hóa và chuẩn hóa kiến thức. Vai trò của tranh ảnh đã được các nhà lí luận dạy học đề cập nhiều, tuy nhiên, trong bài viết này chỉ nhấn mạnh đến khả năng phát triển các KN học tập khác nhau qua quá trình sử dụng tranh

ảnh như một công cụ và là nội dung học tập, cụ thể: - KN quan sát và phát biểu/bình luận; - KN khai thác thông tin từ những nguồn có sẵn; - KN phân tích và đánh giá thông tin; - KN xác định các mối liên hệ nhân quả; - KN so sánh; - KN ngoại suy và tổng hợp thông tin.

Các KN này có thể được hình thành và phát triển một cách đồng bộ, tuy nhiên cần ưu tiên tập trung rèn luyện một số KN cơ bản trước khi yêu cầu HS sử dụng tổng hợp các KN trên. Ví dụ, cần phải hình thành KN quan sát, khai thác thông tin tranh ảnh trước khi yêu cầu HS thực hiện các thao tác để xác định mối quan hệ nhân quả hay tổng hợp thông tin từ tranh ảnh.

Để HS hiểu và sử dụng tranh ảnh có hiệu quả, GV cần định hướng để phát triển tư duy và KN khai thác tranh ảnh cho HS. Tranh ảnh đóng vai trò quan trọng trong phát triển tư duy ĐL cho HS nhờ khai thác các yếu tố thể hiện trên bức tranh cũng như mối liên hệ của các đối tượng đó với quá khứ và tương lai, phân tích dựa trên các yếu tố không gian, thời gian tại thời điểm mà bức tranh thể hiện.

2. Một số biện pháp kỹ thuật sử dụng tranh ảnh trong dạy học ĐL

Hiện nay, việc xây dựng quy trình cho quá trình sử dụng tranh ảnh đã được các nhà lí luận giáo dục nói chung và các nhà lí luận dạy học ĐL nghiên cứu và đề xuất, cụ thể: *Bước 1*: GV hoặc HS chuẩn bị tranh ảnh; *Bước 2*: Yêu cầu HS làm việc với tranh ảnh; *Bước 3*: HS trình bày nội dung kiến thức khai thác được từ tranh ảnh; *Bước 4*: GV/GV và HS tổng kết.

Tuy nhiên, các bước trong quy trình được GV và HS tiến hành cụ thể như thế nào (hay hệ thống các biện pháp kỹ thuật thực hiện ra sao) để sử dụng tranh ảnh có hiệu quả nhất còn đang bỏ ngỏ. Qua thực tế giảng dạy, tác giả đề xuất một số biện pháp kỹ thuật sử dụng tranh ảnh để phát huy hiệu quả vai trò và chức năng của tranh ảnh trong dạy học ĐL hiện nay.

* Trường Đại học Vinh

1) Xác định biện pháp kỹ thuật cụ thể:

- **Lựa chọn tranh ảnh.** Để lựa chọn được tranh phù hợp, GV phải nghiên cứu kỹ nội dung bài học; phân tích đối tượng học; dựa vào nguồn tranh ảnh có trong tài liệu giảng dạy hay bộ sưu tập tranh ảnh dạy học các nhân để lựa chọn một/các bức tranh phù hợp với nội dung và đối tượng giảng dạy. Hiệu quả của quá trình sử dụng tranh ảnh được quyết định ở việc chọn tranh ảnh của GV. Giá trị của một bức tranh, ảnh không chỉ nằm ở giá trị truyền tải thông tin (nội dung) mà còn ở quan điểm thẩm mỹ, tâm lý và niềm tin của cộng đồng người sống trên một lãnh thổ nhất định (tiếp cận). Việc lựa chọn tranh ảnh cần phải chú ý đến chất lượng (độ sắc nét) và kích thước của tranh ảnh.

- **Dự kiến các hoạt động** hay hình thành ý tưởng dạy học với bức tranh, ảnh đã lựa chọn. Đáp ứng được các câu hỏi như: *dùng vào thời điểm nào trong bài học? kết hợp với phương pháp, hoạt động gì? dự kiến kết quả mà HS có thể khai thác ở mức độ nào? liên kết với các nội dung khác ra sao?...*

- **Chuẩn bị tranh ảnh.** Chuẩn bị số lượng, sắp xếp tranh ảnh như thế nào? treo lên bảng hay phát cho các nhóm? Nếu GV giao cho HS việc lựa chọn tranh ảnh thì cần định hướng cụ thể về nội dung, kích thước, màu sắc, số lượng...

2) **Yêu cầu HS làm việc với tranh ảnh** (giờ học trên lớp) cần thực hiện theo các biện pháp sau:

- **Định hướng chú ý cho HS**, thường là nêu mục đích hoặc giới thiệu bức tranh.

- **Xác định yêu cầu làm việc đối với tranh, ảnh.**

- **GV hướng dẫn HS quan sát toàn bộ bức tranh**, bối cảnh trước, sau và trung tâm của bức tranh, sử dụng các từ ngữ chỉ vị trí thích hợp để hướng dẫn HS quan sát như: bên cạnh, kế tiếp, bên phải, bên trái, phía xa...

- **Đặt các câu hỏi hướng dẫn.** Đặt các câu hỏi/yêu cầu với các cấp độ khác nhau để giúp HS «*khám phá*». Thông thường, khi quan sát một bức tranh, HS dựa vào các biểu tượng, khái niệm đã có để nhận thức đối tượng trong bức tranh; kết quả HS thu được mang tính chủ quan rõ rệt và không thực sự hiểu nội dung ĐL mà bức tranh phản ánh. Vì vậy, GV cần khéo léo tạo ra sự thách thức để dẫn dắt quá trình nhận thức của HS bằng hệ thống câu hỏi. Ví dụ, khi yêu cầu HS quan sát bức tranh 11.4 «*Khai thác lưu huỳnh ở khu vực núi lửa (Indonesia)*» (ĐL 11):

+ Câu hỏi yêu cầu quan sát và miêu tả: *Các em nhìn thấy gì? hay Kia là cái gì?*

+ Câu hỏi hiểu, giải thích và phân loại: *Họ đang làm gì? và Tại sao họ làm như thế?*

+ Câu hỏi so sánh: *Những đặc điểm trong bức tranh đó có giống với thực tế nơi em đang sống không?*

+ Câu hỏi đánh giá: *Các em có muốn tham gia vào hoạt động đó không?*

+ Câu hỏi suy luận: *Điều gì có thể/sẽ xảy ra trong 10 năm tiếp theo?*

- **Bình luận giả định/gợi ý của GV.** Nêu ví dụ hay một câu chuyện có liên quan đến nội dung bức tranh để khuyến khích HS tham gia sâu hơn vào KN đọc và phân tích thông tin trên bức tranh. GV cũng có thể sử dụng một bức tranh khác có nội dung, đối tượng phản ánh tương phản để HS có thể so sánh, phân tích...

- **Vẽ bản phác thảo, sơ đồ** hay biểu diễn chi tiết một đối tượng trên bức tranh bằng hình vẽ trên bảng, nêu đặc điểm và xác lập mối quan hệ giữa các đối tượng đó.

3) **Yêu cầu HS phát biểu nội dung kiến thức**, chia sẻ quan điểm, thái độ từ bức tranh bằng các cách như: thuyết trình, bình luận bức tranh bằng lời hoặc bằng bài viết; đặt tên cho bức tranh...

4) **GV và HS cùng chốt lại những ý chính cần ghi nhớ từ bức tranh**, xác định hoặc đính chính lại thông tin mà HS tìm kiếm được, khuyến khích các cách khai thác, làm việc với bức tranh...

Trên đây là một số biện pháp sử dụng tranh ảnh trong quá trình dạy học ĐL mang tính kinh nghiệm của bản thân. Đối với việc sử dụng các phương tiện dạy học nói chung và tranh ảnh nói riêng, hiệu quả dạy học chỉ thật sự có được khi GV xác định được các biện pháp kỹ thuật thực hiện, cùng với việc phối hợp linh hoạt các phương pháp dạy học khác nhau cho từng đối tượng và lĩnh vực thích hợp. □

Tài liệu tham khảo

1. Bộ GD-ĐT. **Địa lí 11.** NXB Giáo dục, H. 2007.
2. Đặng Văn Đức - Nguyễn Thị Thu Hằng. **Phương pháp dạy học Địa lí theo hướng tích cực.** NXB Đại học sư phạm Hà Nội. 2004.
3. David Lambert - David Balderstone. **Learning to teach geography in the secondary school.** Routledge, USA and Canada. 2009.

SUMMARY

With regard to the use of geography teaching media in general and images in particular, teaching effectiveness can only be achieved when teachers identify technical performing measures and flexibly combine different teaching methods in an appropriate way.